

กระบวนทัศน์ใหม่ในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชน เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

A New Paradigm in Mobilizing People's Networks to Manage the Local Natural Resources

วรินทร์ลดา สืบดี¹, พระครูธรรมธรรณบุญเที่ยง ลักษณะพลวงศ์²

Warinlada Suebdee¹,

Phrakhruthammathonbunthiang Lakphonvong²

สถาบันนวัตกรรมและถ่ายทอดเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยพะเยา¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา²

Innovation and Technology Transfer Institute, University of Phayao¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus²

Corresponding Author, E-mail: warinladasuebdee888@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้เสนอแนวคิดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เพื่อย้ำสิทธิกับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นและกล่าวถึงลักษณะแนวคิดดั้งเดิม คือ กระบวนทัศน์เก่า ตามด้วยแนวคิดที่นำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ดีที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนให้มีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ได้เสนอข้อดีในการขับเคลื่อนเครือข่ายและสุดท้ายได้เสนอแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด กล่าวคือ กระบวนทัศน์ใหม่ไม่ได้มีสูตรสำเร็จตายตัวสามารถประยุกต์ใช้กับสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมตามแต่ละพื้นที่ ดังนั้นคุณค่าพื้นฐานของประชาชนไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่อย่างตายตัวและย่อมมีข้อบกพร่องของตนเอง กระบวนทัศน์ใหม่อาจไม่ใช่เป้าหมายที่สิ้นสุด แต่เป็นกระบวนการที่มีเหตุผลและพร้อมจะปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาไปสู่สิ่งใหม่อยู่เสมอ เพื่อเป้าหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น การปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายของสังคมที่

ประชาชนทั้งเครือข่ายในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างยั่งยืน โดยการบูรณาการร่วมกันของปัจจัยหลัก 3 ประการ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ อันประกอบด้วยปัจจัยที่หนึ่ง คือ การตระหนักถึงการพัฒนาเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การปรับปรุงและการจัดการเครือข่ายแนวใหม่เพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ปัจจัยที่สอง คือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของเครือข่ายประชาชนจะช่วยยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น และปัจจัยที่สาม คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยให้เกิดความสมดุลในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้ยั่งยืน

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์ใหม่; เครือข่ายภาคประชาชน; ทรัพยากรธรรมชาติ; ชุมชนท้องถิ่น

Abstract

The academic paper proposes a concept of the Constitution of the Kingdom of Thailand 2550 B.E. (2007) in order to emphasize the right to resource management and describes the characteristics of the old paradigm, including the principles adopted in the good local management of natural resources called ‘the New Paradigm’ which will mobilize the people’s networks to characterize the natural resource management effectively. In addition, it is to propose the benefits or strengths of the people’s networks. Lastly, it is to propose the concept of local resource management to achieve the goals such as sustainable economic, social, and environmental quality which based on conservation principles by using natural resources and the environment wisely, namely the new paradigm does not have a fixed form and it can be used anywhere to suit the social, economic, and cultural conditions of each area. Hence, the people’s basic values are not fixed and have their limitations. The new paradigm may not be an end goal, but it is a logical and always ready process to be developed into something new for the goal of managing local natural resources. Working towards the goal of a society in which people in the community can live together sustainably through integrating into three key factors, the so-called new

body of knowledge in the followings: firstly, considering of the effective network development would be the key factor in improving and managing the new networks to contribute to the sustainable local natural resources. Secondly, the economic growth and the security of people's networks would upgrade people's livelihoods. Thirdly, conservation of natural resources by public participation would balance local natural resources on sustainable development.

Keywords: New Paradigm; People's Networks; Natural Resources; Local Community

บทนำ

ชุมชนท้องถิ่นเป็นหน่วยการจัดการที่เล็กที่สุดของการจัดระเบียบการจัดการและเป็นพื้นที่ที่ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ ดังนั้น นักพัฒนามักกล่าวว่า คำตอบของการพัฒนาอยู่ที่ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นเป็นจุดแตกหักของการพัฒนา หมายความว่า การพัฒนาจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ให้ดูผลลัพธ์ของการบริหารจัดการการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่น (เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2556)

แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันมุ่งให้ความสำคัญต่อภาคประชาชนและชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐ ทั้งมีการพัฒนานโยบายเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการร่วมทั้งกลไกของกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิในการจัดการให้สอดคล้องกับแนวโน้มและพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ในปัจจุบันการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นอยู่ภายใต้บทบาทและภาระหน้าที่ขององค์กรชุมชน โดยมีจารีตประเพณีและข้อตกลงของชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่ชุมชนใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น หากมองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ชุมชนย่อมมีความสามารถที่จะดูแลควบคุมวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง ซึ่งเป็นสิทธิในชีวิตและปัจจัยการดำรงชีวิตในกรณีดังกล่าว และหากเห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีอยู่เพื่อการดำรงชีพของประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่น ประชาชนหรือชุมชนในท้องถิ่นนั้นควรเป็นผู้มีสิทธิเหนือทรัพยากรนั้น ๆ ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการดูแลรักษาเพื่อใช้ประโยชน์ให้ยั่งยืนต่อไป (ชลธิรา สัตยารัตนา, 2546)

ดังนั้น ชุมชนท้องถิ่นจึงมีความชอบธรรมที่จะมีสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตน มากกว่าคนภายนอกชุมชนที่ไม่ได้เป็นผู้อาศัยทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในการดำรงชีวิต จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่รัฐต้องยอมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการดังกล่าว เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมในแง่ของการใช้ทรัพยากร การบำรุงรักษาและการอนุรักษ์ ทั้งเป็นการป้องกันปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการแย่งชิงทรัพยากร ตลอดจนการทำลายทรัพยากรธรรมชาติของคนในท้องถิ่น (วิรัช วิรัชนิการวรรณ, 2535) หนึ่งในในการจัดการเครือข่ายให้ยั่งยืน คือ การสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนที่ต้องอาศัยกระบวนการทัศน์และวิธีคิดแบบใหม่ การขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนในท้องถิ่นจึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนต่อไป

เนื้อเรื่อง

แนวคิดการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นกับบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของภาคประชาชนมีการระบุสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับภาครัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

ประการแรก รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 (2550) นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและเกี่ยวข้องในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ดังต่อไปนี้

1) สิทธิกับการจัดการทรัพยากร (หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย) ในมาตรา 66 สิทธิ ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาตรา 67 สิทธิบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการ อนุรักษ์บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมควรมีการประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประชาชน โดยผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสีย

2) การกระจายอำนาจและธรรมาภิบาลในการจัดการทรัพยากรในมาตรา 78 ข้อ 33 กระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพึงตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้ ข้อ 4 และข้อ 5 การทำงานภาครัฐ ต้องมีประสิทธิภาพโปร่งใส ตรวจสอบได้ เน้นคุณภาพคู่คุณธรรมจริยธรรม มาตรา 85 รัฐต้องดำเนินนโยบายการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผนและบริหารจัดการ

3) การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาท้องถิ่นในมาตรา 85 โดยรัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การกำหนดหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีส่วนร่วม รวมทั้งการจัดทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรอื่น ๆ อย่างเป็นระบบ โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

ประการที่สอง พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 (2535) มาตรา 6 มาตรา 7 และมาตรา 8 ได้บัญญัติให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ดังนี้

มาตรา 6 บัญญัติให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เว้นแต่ข้อมูลข่าวสารที่เป็นความลับเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงของชาติ สิทธิส่วนบุคคล สิทธิในทรัพย์สิน หรือสิทธิทางการค้าหรือกิจการของบุคคลที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

มาตรา 7 ได้บัญญัติให้องค์กรเอกชนที่ได้มีการจดทะเบียนเป็นองค์กรคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีส่วนในการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยให้การสนับสนุนสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมต่าง ๆ

มาตรา 8 องค์กรเอกชนที่จดทะเบียนแล้วอาจเสนอชื่อผู้แทนภาคเอกชนเพื่อรับการแต่งตั้งเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้

ประการที่สาม พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (2551) ได้กำหนดให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชน โดยให้ผู้แทนชุมชนท้องถิ่นแต่ละหมู่บ้านหรือแต่ละตำบลซึ่งแจ้งการจัดตั้งไว้กับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านแล้ว ได้ประชุมปรึกษาหารือเพื่อจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลขึ้นและคัดเลือกผู้แทนชุมชนท้องถิ่นแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 4 คน และผู้แทนชุมชนอื่นในตำบล ชุมชนละ 2 คน โดยการประชุมจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้แทนชุมชนท้องถิ่นและผู้แทนชุมชนอื่นในตำบลมาร่วมประชุมไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของผู้แทนชุมชนทุกประเภทรวมกัน จึงจะเป็นองค์ประชุมและต้องเห็นสอดคล้องกันให้จัดตั้งสภาองค์กรชุมชนไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของจำนวนผู้แทนชุมชนทุกประเภท โดยกำหนดให้สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลมีวาระการดำรงตำแหน่ง คราวละ 4 ปี นับแต่วันคัดเลือกและสภาองค์กรชุมชนตำบลต้องจัดให้มีการประชุมอย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง หรือหากสมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบล

ลงชื่อไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ยื่นหนังสือร้องขอให้เปิดการประชุม

นอกจากการรับรองสิทธิในคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแล้ว มาตรา 67 วรรคสองของรัฐธรรมนูญฯ ยังเป็นหลักประกันว่า สิ่งแวดล้อมที่ดีจะไม่ถูกทำลาย อันเป็นผลมาจากโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยได้กำหนดให้เจ้าของโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิ่งแวดล้อมต้องศึกษาและประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นและต้องผ่านการพิจารณาและให้ความคิดเห็นประกอบ โดยกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องจนมีข้อยุติจึงสามารถดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเหล่านั้นได้

แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชน

เครือข่ายภาคประชาชนเป็นการรวมตัวของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะในชนบทเป็นการรวมกลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคอื่น ๆ ซึ่งเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาและเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ โดยการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่ต้องการให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม การทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนสามารถแยกเป็นเครือข่ายได้ 4 ประเด็น คือ

1) การทำงานที่เชื่อมจากกลุ่มเล็กขยายสู่กลุ่มใหญ่ ในกระบวนการทำงานของเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายระดับใดก็ตาม จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมโยงจากกลุ่มเล็กขยายสู่การปฏิบัติงานที่หลากหลาย กล่าวคือ การปฏิบัติงานที่ต่อยอดจากพื้นฐานงานเดิมที่มีอยู่และแสวงหาแนวร่วมใหม่เพื่อขยายเป้าหมายการดำเนินการและพื้นที่ที่จะช่วยให้เครือข่ายมีความรู้ ประสบการณ์และพลังในการต่อรองกับกลุ่มต่าง ๆ

2) การรักษาสัมพันธ์ภาพ เครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ต้องรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างภาคีกับสมาชิกในเครือข่ายซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะหากไม่รักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างกันแล้วอาจมีการยุติกิจกรรมต่าง ๆ ในเครือข่ายที่สร้างความรู้ ความหมายและโลกทัศน์ร่วมกันลงได้

3) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากันเป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ต้องเสริมสร้างตลอดเวลา ทั้งในด้านแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ ทั้งนี้ เพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพที่เสริมสร้างไว้ร่วมกันแล้วให้คงอยู่ต่อไป

4) การพัฒนากิจกรรมเพื่อสร้างนวัตกรรมในการพัฒนาความเป็นเครือข่ายยุคใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างความเป็นเครือข่ายร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ที่ทันยุคสมัยตลอดเวลา

จากทั้งหมดที่กล่าวมา จะเห็นว่า เครือข่ายภาคประชาชนต้องดำเนินการร่วมกับสมาชิกและภาคีต่าง ๆ โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่ที่มีกิจกรรมขนาดเล็กแล้วขยายเป็นเครือข่ายที่มีกิจกรรมขนาดใหญ่ ต้องแสวงหาความรู้และวิธีการใหม่ที่เหมาะสม มีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ดังนั้น การจัดการเครือข่ายจึงต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความหมายร่วมให้กับสมาชิกและภาคีในเครือข่าย หากสามารถดำเนินการได้ก็จะเป็นเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ เพราะเครือข่ายภาคประชาชนมีข้อดีหรือจุดแข็งในตัวเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว คือ การใช้ระบบความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสื่อสัมพันธ์อย่างดีในการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและธรรมชาติ ส่วนข้อด้อยหรือข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชนเป็นเรื่องการปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการในเครือข่าย การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ การขาดผู้นำระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมในเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การจัดการเป็นศาสตร์ที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานทุกระดับ ความจริงแล้ว คำว่า การจัดการและการบริหาร มีความหมายใกล้เคียงกัน ซึ่ง The Encyclopedia Americana ขยายความว่า การบริหารและการจัดการใช้ทดแทนกันได้ คำว่า การบริหาร (Administration) เป็นการจัดการบริหารระดับสูง นิยมใช้ในภาครัฐหรืองานที่เกี่ยวกับนโยบาย ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคธุรกิจเอกชน เป็นศิลปะของการประสานองค์ประกอบหรือปัจจัยการผลิตเพื่อมุ่งความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร อันเป็นความสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยอาศัยแรงวัสดุและเครื่องจักรในการบริหารจัดการ (Lunenborg & Ornstein, 1996) ซึ่งสมคิด บางโม (2539) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการจัดการว่า เป็นศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ขององค์กรและนอกองค์กรเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

อย่างไรก็ตาม หลักการจัดการสามารถจำแนกได้ 5 องค์ประกอบ คือ 1. การวางแผน (Planning) หมายถึง หน้าที่ของผู้นำเครือข่ายที่จะต้องคาดการณ์ล่วงหน้าหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น แล้วกำหนดเป็นแผนการปฏิบัติงานที่จะปฏิบัติเพื่อ

เป็นแนวทางการขับเคลื่อนเครือข่ายการทำงานในอนาคต 2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง หน้าที่ที่ผู้นำเครือข่ายต้องจัดโครงสร้างของงานต่าง ๆ และให้สมาชิกเครือข่ายอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมที่จะช่วยให้งานของเครือข่ายบรรลุผลสำเร็จได้ 3. การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งงานของผู้ขับเคลื่อนเครือข่าย ซึ่งจะทำงานสำเร็จผลด้วยดี โดยผู้ขับเคลื่อนเครือข่ายต้องทำตนเป็นบุคคลตัวอย่างที่ดี จะต้องเข้าใจสมาชิกทุกคนในเครือข่าย 4. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง หน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงเครือข่ายของทุกคนให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปสู่เป้าหมายเดียวกัน 5. การควบคุม (Controlling) หมายถึง หน้าที่ในการกำกับให้งานดำเนินการไปได้และตรงตามแผนที่ได้วางไว้ หลักการทั้งหมดเป็นกระบวนการที่ยืนยันว่า กิจกรรมจะบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ ผู้ดำเนินกิจกรรมต้องทำหน้าที่ในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมาย ด้วยการสร้างความร่วมมือกันของเครือข่าย เนื่องจากการจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ศาสตร์ หมายถึง การเป็นความรู้ที่สามารถถ่ายทอดและมีหลักเกณฑ์ที่สามารถพิสูจน์เป็นผลลัพธ์ได้ ส่วนศิลป์ หมายถึง การประยุกต์ความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ เพราะการจัดการในเครือข่ายมีปัจจัยที่แตกต่างกัน ดังนั้น ศาสตร์หรือความรู้ในการจัดการเพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับเครือข่ายได้ จำเป็นต้องประยุกต์ความรู้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเครือข่ายแต่ละพื้นที่

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น โดยความหมายแท้จริงแล้ว เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของการสงวนรักษา การใช้ การระวัง การรักษาทรัพยากรด้วยวิธีที่ฉลาดและให้เกิดประโยชน์มากที่สุด (อานาจ เจริญศิลป์, 2544) นอกจากนี้ ยังหมายถึง การเก็บรักษา การสงวน การซ่อมแซม การปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้อในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไปหรือการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้ใช้ในอนาคต (เกษม จันทรแก้ว, 2540) ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนมากที่สุด มีอายุการใช้งานให้นานที่สุด แต่สูญเสียน้อยที่สุด ดังนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องกระทำด้วยความฉลาดเพื่อกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกันโดยถูกต้องตามกาลเทศะ (วิชัย เทียนน้อย, 2533; นิวัติ เรืองแก้ว, 2537) รวมความแล้ว การจัดการทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น คือ การจัดการวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อมนุษย์และยาวนานที่สุด โดยสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดและทุกคนได้ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่ามากที่สุด

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นแนวทางการดำเนินงาน ขั้นตอนและเป้าหมายการดำเนินงานที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นด้านการ จัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซมและการสงวนรักษา เพื่อให้การดำเนินงานสามารถ ให้ผลยั่งยืนต่อประชาชนและสิ่งแวดล้อม จะเห็นว่า เมื่อนำระบบการจัดการมาใช้กับ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงหมายถึง การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการแผนงานในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองความ ต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์โดยยึดหลักการอนุรักษ์ด้วยการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าและชาญฉลาดก่อให้เกิดผลเสียต่อ สิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พรชัย ธรรมธรรม และจินตนา ทวีมา, 2538) การ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงควรยึดหลักการทางอนุรักษ์เพื่อ ดำเนินงานในการจัดการ ดังต่อไปนี้ 1. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควร เป็นไปอย่างสมเหตุสมผลตามความจำเป็น สมเหตุสมผล ใช้อย่างชาญฉลาดและไม่เกิด การสูญเปล่า 2. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างประหยัดและรักษา ของที่กำลังสูญพันธุ์ 3. การปรับปรุง การซ่อมแซมระบบสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้คืน สภาพก่อนนำกลับมาใช้ เพื่อให้ระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นดีขึ้น

โดยสรุปแล้ว การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องคำนึงในด้านการจัดหา การเก็บรักษา การซ่อมแซม การใช้อย่างประหยัดคุ้มค่า และการสงวนรักษาเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถเอื้อประโยชน์ แก่ชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดแคลน หรือสนองความต้องการของมนุษย์ใน ระดับต่าง ๆ และบรรลุเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและคุณภาพ สิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักการอนุรักษ์ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ประหยัดและก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดและใช้อย่างชาญฉลาดที่สุด

กระบวนการทัศน์เก่าในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

จากอิทธิพลของแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่กล่าวมา ทำให้เห็นลักษณะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในกระบวนการทัศน์เก่าที่ยึดโยง กับการให้ความสำคัญในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับรัฐบาล การมีพื้นที่และ ประชากรที่ชัดเจน ความเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างตายตัวหรือการให้ความสำคัญกับ แง่มุมทางกฎหมายที่แข็งกระด้าง รูปแบบที่เป็นทางการที่ขาดความยืดหยุ่น ความเป็น ระบบราชการและการรวมบทบาทการพัฒนาและการให้บริการไว้ที่หน่วยงานรัฐ คือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (Imrie & Raco, 1999: 47)

อุดม ทุมโฆสิต (2550: 212-224) ได้สำรวจความหมายและลักษณะของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจากนักวิชาการคนสำคัญในอดีตเป็นจำนวนมาก โดยสรุปแล้วการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นตามความคิดในอดีตมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1) จัดทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยประชากรในท้องถิ่นเลือกคณะบุคคลเข้ามาดำเนินการจัดการและมีบทบาทปกครองตนเอง

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่มีลักษณะขั้นพื้นฐาน คือ อาณาเขตและประชากรของท้องถิ่นอย่างชัดเจน มีเขตแดน ประชากร วัฒนธรรมประเพณีและทรัพยากร มีการกำหนดอำนาจหน้าที่ในการจัดการเครือข่ายในท้องถิ่นไว้เป็นกรอบแนวทางการปฏิบัติงาน มีฐานะทางกฎหมายและมีอำนาจอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ได้ตามความเหมาะสม ดำเนินการตามอำนาจที่ได้รับสิทธิตามกฎหมาย เช่น สิทธิในการดำเนินการบริหารท้องถิ่น

จากลักษณะของการจัดการท้องถิ่นดังกล่าว จึงทำให้การจัดการท้องถิ่นในกระบวนทัศน์เก่ามีความแข็งตัว ขาดความยืดหยุ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เนื่องจากความสัมพันธ์ของอำนาจในการจัดการอยู่ที่คณะบุคคลที่ได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนของประชาชน ในขณะที่ประชาชนเป็นเพียงผู้ถูกจัดการหรือผู้รับผลของการจัดทำบริการ ไม่ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการอนุรักษ์และการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจะทำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ที่มุ่งดำเนินงานให้ถูกต้องตามระเบียบ สอนองเป้าหมายของทางการมากกว่าสนองความต้องการของประชาชน ดังภาพต่อไปนี้

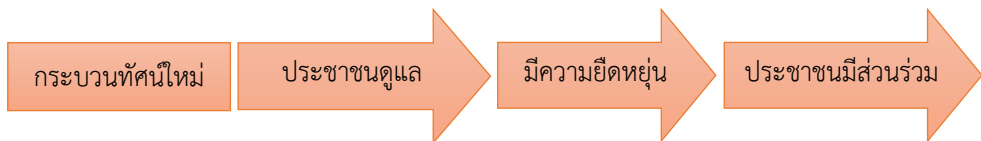

ภาพ 1 กระบวนทัศน์เก่าในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

การตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องจัดการทรัพยากรในแง่มุมต่าง ๆ อาทิ การยกฐานะความเป็นอยู่ของผู้นคนให้สูงขึ้น โดยตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องพัฒนาและคุ้มครองไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กล่าวคือ การพัฒนาของคนรุ่นปัจจุบันที่ยังคงศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของคนรุ่นต่อไป ซึ่งสามารถ

เสริมสร้างความเข้มแข็งด้านสวัสดิการสังคมของมนุษย์ การบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต้องดำเนินแนวทางของการบูรณาการปัจจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน อาทิ นโยบายของรัฐบาล แผนพัฒนาเศรษฐกิจ กฎหมายและบุคลากร โดยคำนึงถึงปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ (1) การรักษาสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ (2) ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ (3) ความมั่นคงของสังคม ซึ่งเป็นหลักการพัฒนายั่งยืน หลักดังกล่าวต้องมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม โดยมีการขับเคลื่อนเพื่อบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในรูปแบบกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้เหมาะสมภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ทั้งปัจจัยทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงปัจจัยทั้ง 3 ประการ มีผลกระทบต่อระบบบริหารงานภาครัฐ การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและการสนับสนุนบทบาทของภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้มีลักษณะของระบบการจัดการที่ดีอย่างแท้จริง ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 2 กระบวนทัศน์ใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

กระบวนทัศน์เก่า	กระบวนทัศน์ใหม่
ภาครัฐปกครอง	ภาคประชาชนดูแล
ขาดความยืดหยุ่น	มีความยืดหยุ่น
ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	ประชาชนมีส่วนร่วม

ตาราง 1 เปรียบเทียบระหว่างกระบวนทัศน์เก่ากับกระบวนทัศน์ใหม่

องค์ความรู้ใหม่

การที่ท้องถิ่นเป็นรากฐานในการพัฒนาประชาธิปไตยระดับชาติ จะทำให้ประชาธิปไตยทางตรงมีความสำคัญมากขึ้นและประชาธิปไตยทางอ้อมมีพัฒนาการในทางที่ดี รวมถึงเป็นการลดความไม่ใส่ใจและการแบ่งแยกทางการเมืองลงได้ การ

จัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นในกระบวนทัศน์ใหม่จึงเป็นรากฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง โดยการนำแนวคิดการจัดการมาพัฒนา ส่งเสริมและประยุกต์เป็นแผนพัฒนาโครงสร้างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต กล่าวคือ การนำอุดมการณ์ ความคิดและทฤษฎีมาใช้ในการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาในระดับท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นเรื่องง่ายในกระบวนกรคิด แต่กระบวนกรปฏิบัติเป็นเรื่องยาก การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นจึงต้องทบทวนและแสวงหากระบวนทัศน์ใหม่ โดยตระหนักว่า การเข้าใจและสัมผัสกับข้อเท็จจริงไม่ได้ทำให้เกิดการปฏิบัติที่ดีเสมอไป การปฏิบัติที่ดีจำเป็นต้องมาจากความคิดที่ดีด้วย ซึ่งก่อนหน้านี้มีกระแสวัฒนธรรมชุมชนที่เน้นให้ตำบลและหมู่บ้านอาศัยความคิดริเริ่มและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชน โดยเน้นให้สร้างเศรษฐกิจที่พึ่งพิงตนเองได้ให้มากที่สุด ไม่ปล่อยให้ตำบลและหมู่บ้านตกอยู่ในกลไกของระบบตลาด นอกจากนี้ ยังเน้นให้บ้านและชุมชนลดการพึ่งพิงราชการและตลาดแล้วหันกลับมาพึ่งพิงตนเอง ใช้ภูมิปัญญาและความสามารถดั้งเดิมของประชาชนในชุมชน ซึ่งถือ เป็นความคิดที่สนับสนุนให้ประชาชนปกครองตนเอง แต่สำหรับกระบวนทัศน์ใหม่ในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนที่ยั่งยืนเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ไม่ใช่เป้าหมายที่จบลงในตัว แต่เป็นกระบวนกรที่มีเหตุผลและพร้อมจะปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาไปสู่สิ่งใหม่อยู่เสมอ เพื่อเป้าหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น วัฒนธรรมที่ฝังามในชุมชน การปฏิบัติกรให้บรรลุเป้าหมายของสังคมที่ประชาชนในเครือข่ายในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตร่วมกันได้อย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงองค์ความรู้ใหม่ 3 ประการ คือ

1) การพัฒนาเครือข่าย คือ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดให้เกิดรายได้ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นและนำไปสู่การถ่ายทอด การกระตุ้นให้สมาชิกในเครือข่ายได้แสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน

2) การพัฒนาเศรษฐกิจ คือ ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งจะสามารถลดปัญหาความยากจนด้วยการยกฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น

3) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ การรักษาสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และช่วยให้การพัฒนาและการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติดำเนินไปพร้อมกันได้ และการบริหารจัดการท้องถิ่นที่ดีจะเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การปรับปรุงประสิทธิภาพ

การบริหารเครือข่ายภาคประชาชนให้มีลักษณะของการจัดการเครือข่ายแนวใหม่และการส่งเสริมประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนำไปสู่ความยั่งยืนทางทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ยั่งยืน

จากองค์ความรู้ใหม่ที่กล่าวมา สามารถเขียนเป็นภาพได้ ดังนี้

ภาพ 3 กรอบแนวคิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนที่ยั่งยืน

สรุป

กระบวนการทัศน์ใหม่ในการขับเคลื่อนเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จะต้องเริ่มจากการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชนและควรริเริ่มสร้างสรรค์ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น การปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชน ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดให้เกิดรายได้ โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการกลั่นกรองและคัดสรรด้วยเหตุและผลอย่างรอบในการนำไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจและตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม อันจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายภาคประชาชน มีความรู้ความสามารถเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถปรับตัวแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่องเมื่อต้องเผชิญกับปัญหา มีการกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาชุมชน มีการร่วมกันคิดแก้ปัญหา การแสดงถึงความร่วมมือในการปฏิบัติการกิจที่ได้รับร่วมกันให้เกิดความสำเร็จตามความมุ่งหมาย การรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ รวมทั้ง

มีความสามารถในการเลือกรับ ปรับใช้สิ่งใหม่ ๆ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเข้ามาสู่ชุมชนได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสม โดยอาศัยประสบการณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนเครือข่ายยังสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอันดีไว้ได้ ซึ่งผลลัพธ์ที่เป็นองค์ความรู้จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น สามารถนำไปเผยแพร่จนเป็นที่ยอมรับกันในชุมชน สิ่งสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น จะมีผลต่อคุณภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน เพราะกระบวนการทัศน์ใหม่ไม่ได้มีสูตรสำเร็จตายตัว สามารถนำไปใช้ได้ทุกที่ เพียงแต่การทำงานร่วมกันทั้งภาครัฐและเครือข่ายภาคประชาชนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมตามแต่ละพื้นที่ จึงจะเกิดคุณค่าแก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- เกษม จันทรแก้ว. (2540). *โครงการสหวิทยาการบัณฑิตศึกษา สาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2546). รัฐ ชุมชนและนโยบายการจัดการทรัพยากร. ใน อานันท์ กาญจนพันธ์. (บรรณาธิการ). *พลวัตของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิวัติ เรืองแก้ว. (2537). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรือง.
- พรชัย ธรรมธรรม และจินตนา ทวีมา. (2538). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม 19*. กรุงเทพมหานคร: สุทธาการพิมพ์.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (4 เมษายน 2535). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 37*. หน้า 1-43.
- พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551. (8 กุมภาพันธ์ 2551). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก*. หน้า 26-38.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2556). *ยุทธศาสตร์การพัฒนา: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติเชิงรุก*. นนทบุรี: บุ๊คพอยท์วิชาการ.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550. (24 สิงหาคม 2550). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก*. หน้า 1-127.

- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2535). *การบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์
- วิชัย เทียนน้อย. (2533). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา.
- สมคิด บางโม. (2539). *องค์การและการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.
- อุดม ทุมโฆสิต. (2550). *การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อำนาจ เจริญศิลป์. (2544). *วิทยาศาสตร์กับสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- Imrie, R., and Raco, M. (1999). How New is the New Local Governance? Lessons from the United Kingdom. *Transactions*. 24 (1), 45-63.
- Lunenburg, F. C., and Ornstein, A. O. (1996). *Educational Administration: Concepts and Practices*, 2nd ed. Belmont CA: Wadsworth.